

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2-3

Трансформовані фразеологічні одиниці у текстах сучасних сатиричних творів

Свідрук О. О.

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, Україна*

В сатиричних текстах української літератури, публіцистиці та сучасному мовленні трансформовані фразеологізми відіграють значну роль. Найбільш розповсюдженими є скорочення та розширення сталих виразів. Внутрішньофразеологічні прийоми авторської інтерпретації об'єднують випадки додаткової реалізації експресії у власне фразеологічному контексті. Авторські трансформовані фразеологічні одиниці використовуються для створення сатиричного ефекту, який досягається шляхом виникнення асоціацій із першоджерелом фразеологізму.

Ключові слова: *фразеологізм, трансформація, авторська інтерпретація, скорочення, розширення.*

Актуальність. Сучасність позначена раніше не баченою частотою впровадження у мову фразеологічних та фразеологізованих (таких, що перебувають у стані переходу у фразеологізми) новотворів, котрі покликані оцінити якість частини картини сучасного світу, віддзеркалити нові реалії, явища, ситуації, а також по-новому, під новим кутом зору зобразити старі.

«Фразеологізм – це вислів, у якому завжди є краплинка менталітету нації, її світосприйняття, її культури – її обличчя. Фразеологічна одиниця не тільки зручна у відтворенні – вона є частиною асоціативного ряду. У кожної нації є свій набір символів, знаків, зрозумілих кожному без тлумачення. Використовуючи їх носії мови створюють образи, доступні кожному й водночас стислі» [1, с. 27].

В українському мовознавстві мова сатиричних творів початку ХХІ століття ще не була об'єктом комплексного дослідження, але слід зазначити, що мову сатиричних творів вивчали такі мовознавці як Семенюк О., Кричун Л., Біла Л., Шонь О., Попович А. Лексичні та фразеологічні інновації в українській мові досліджувалися такими науковцями як Клименко Н., Мазурик Д., Жижома О., Шаповалова Г.

Метою нашого дослідження є виявити випадки авторських трансформацій фразеологічних одиниць у текстах сучасних сатиричних творів, з'ясувати їх стилістичну роль у створенні сатиричного ефекту.

Фразеологізми, як і інші слова, у своєму використанні підпорядковуються чинним нормам. У цьому значенні ми можемо говорити про нормативне і ненормативне їх використання. Поняття ненормативного торкається різних сторін фразеологічних одиниць: значення, форми, лексико-граматичної характеристики, сполучення з іншими словами і т.д. Тому, коли оцінюються факти відхилень від норми використання фразеологізмів, необхідно враховувати яких якісних сторін фразеологічних одиниць вони стосуються. Всі відхилення від норми розцінюються як ненормативне використання фразеологізму, але є відхилення, які виправдані і можуть бути пояснені або історично зумовленими змінами, або індивідуально-мовною практикою письменника.

Що стосується індивідуально-авторських відхилень від норми, то вони є авторським перетворенням фразеологічних одиниць, використання їх в зміненому вигляді, яке не відповідає загальноприйнятому, а також перетворення, які автори використовують для реалізації емотивного потенціалу твору. Емотивність породжується через метафоричну образність фразеологічних одиниць, тому між використанням фразеологізмів та емотивністю визначається причинно-наслідковий зв'язок.

Модифікований фразеологічний зворот органічно сплітається з оточуючими словами, повністю підкоряючись завданням і цілям контексту. Під пером професіонала змінені фразеологізми стають блискучим засобом створення сатиричного ефекту.

У сатирико-гумористичних творах української літератури, публіцистиці і навіть у повсякденному мовленні помітне місце займають трансформовані фразеологічні одиниці, тобто видозмінені фразеологізми. «Для того щоб досягнути комічного ефекту, сатирики та гумористи трансформують поетичні цитати, які потребують точного відтворення і у цьому значенні не допускають текстуальних замін» [2, с. 16]. Напр.: «Труси – опіум для народа» («Релігія – опіум для народа») [7, с. 118]; «Всі труси – селянам, а чулки – робочим» («Землю – селянам, заводи – робітникам») [7, с. 118], «Шлях до серця жінки лежить через її дитину» («Шлях до серця чоловіка лежить через шлунок») [4, с. 86]. Спостерігаємо випадки заміни одного з компонентів фразеологічної одиниці русизмом або евфемізмом: «Політики приходять і уходять, вибачте за русизм, тобто йдуть геть, а їсти хочеться завжди» [3, с. 120]; «А на нст, як сказано в однойменній опері, і суда нет» [3, с. 118].

Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні їх внутрішньої форми, на різнооформленості та на відносній стійкості. Трансформація ніби суперечить визначенню фразеологізму, але стійкість цих одиниць – не абсолютна, а відносна ознака.

Внутрішньофразеологічні прийоми авторської інтерпретації об'єднують випадки додаткової реалізації експресії у власне фразеологічному контексті, тобто у межах власне сталого словосполучення.

Серед прийомів зміни меж фразеологічних одиниць найбільш поширеними є скорочення та розширення меж стійких словосполучень. Напр.: «Але політика взагалі річ неконкретна, і складається із слів. Як там у Вільяма нашого у Шакеспіара сказано: слова, слова. Тобто, говорили-балакали...» [7, с. 24]; «Як театр починається з гардероба, так країна починається з туалету. І поки в цій країні не буде чистого туалету, не буде чистої політики» [3, с. 18]. Дуже часто ці прийоми використовуються для реалізації ставлення автора до героїв свого твору та до ситуацій, які він описує: «І слухай уважно! Ти – нікчема! Ти – втілення нікчемності всіх тих мужиків, які видерлися на верхівку суспільства! Ви сидите там своїми зомлілими молами й уявляєте, що **схопили бика за роги! А самі тримаєтеся за власні роги!**» [4, с. 139]. Наведений приклад яскраво демонструє негативну оцінку ситуації, яку він описує.

Скорочення реалізується стилістичною фігурою еліпсиса, який являє собою мовленнєву конструкцію, в якій пропущено слово або кілька слів, що легко відновлюються або завдяки контексту, або згідно з конкретною ситуацією, або завдяки комунікативному досвіду мовців. Головна зображувально-виражальна функція цієї фігури – сприяти підсиленню емоційного насичення висловлювання та надавати йому лаконізму. Еліптованими можуть бути крилаті вирази, які увійшли у світовий фонд фразеології. Як правило, такі крилаті вирази є загальновідомими, часто вживаються в художній та публіцистичній літературі, тому пропущені компоненти легко відновлюються у пам'яті читача: «Ідея Іванівна **відразу відчула «свиню»**, хоча їй знову ж таки ніхто не вірив. Усі звинувачували її у панікерстві» [3, с. 114]; «– Ой! Ваш Павлик, Ідеєчко, так красіво говорить, правда, Борю? – Правда, Розочко! – **Як по**

писаному! Такий розумний наш Павлик, правда, Боречко!» [3, с. 93]; «– О, це ще та штучка! – загадково сказав він. – **З тих, що «в тихому болоті...»** Стережіться її дівчата!» [5, с. 37].

Розширення компонентного складу фразеологічних одиниць є найбільш вживаним авторським прийомом творчого перетворення сталих словосполучень у мові художніх творів. Додаткові компоненти стають своєрідними інтенсифікаторами експресії фразеологізмів. Напр.: «*Ще не розлючений тупими працівниками, він налаштований позитивно; тут ви й **закинете першу вудку з приводу своїх ідей**, zarazом показавши готовність успішно працювати*» [8, с. 16]; «*Не знайшов нічого пристойного, **кисень йому було перекрито раз і назавжди, вміло і надійно***» [3, с. 115].

Цікавим прийомом у створенні сатиричного ефекту в сучасній сатиричній прозі є цитування: «*Другий тиждень виявився дуже тяжким. У Петрухи закінчилися гроші. Актуальними стала фраза «**Жьо не маниш па сі жур**» і традиційне російське запитання: «**Что делать?**»» [5, с. 68]. Перша фраза асоціюється із сатиричним романом відомих російських письменників Іллі Ільфа та Євгена Петрова «Дванадцять стільців». Головні герої цього твору, витративши всі гроші, змушені були шукати можливості заробити їх для того, щоб здійснити свою мрію. Звернімося до оригінального трактування цієї фрази:*

«– Французьку мову, сподіваюсь, знаєте?

– Дуже кепсько. У межах гімназійного курсу.

– Гм... Доведеться орудувати в цих межах. Чи можете ви сказати по-французькому таку фразу: «Панове, я не їв шість днів?»

– Мосьє, – почав Іполіт Матвійович, запинаячись, – мосьє, гм, гм... же не, чи як там, же не манж па... шість, як воно: ен, де, труа, карт, сенк, сіс... сіс... жур. Значить, же не манж па сіс жур» [6, с. 257].

Цю фразу Іполіт Матвійович згадував для того, щоб мати можливість жебракувати у витонченій манері: «– Для того, – сказав Остап значущо, – що ви зараз підете до «Квітника», станете в тіні і будете по-французьки, по-німецьки і по-нашому просити милостиню, підкреслюючи, що ви колишній член Державної думи від кадетської фракції» [6, с. 257]. Ці фрази відомі та їх використання допомагає авторові охарактеризувати ситуацію, в якій опинились герої роману коротко, чітко, але зрозуміло для читача.

Висновки. Отже, стилістичний ефект який досягається шляхом використання трансформованих фразеологічних одиниць, базується на цілому комплексі різноманітних асоціацій. Серед них можемо виділити: експресивну установку, соціальну орієнтацію читача, логічні зв'язки. Використання фразеологічних одиниць для досягнення найбільшого впливового ефекту на читача є творчим процесом. Система мови відкриває перед письменником широкі можливості; його майстерність складається з правильного вибору найточніших і найвиразніших засобів, їх організації в тексті у відповідності із метою.

Список літератури

1. Воронова М. Варіанти фразеологізмів у журналістському творі / М. Воронова // Урок української мови – 2004. – № 3. – С. 27-28.
2. Бойко Н.І. Народження нових фразеологізмів / Н.І. Бойко // УМЛШ. – 1984. – № 1. – С. 15-19.
3. Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2002. – 160 с.
4. Гримич М. Егоїст: Роман / М. Гримич. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.
5. Гримич М. Магдалинка: Роман / М. Гримич. – Львів: Кальварія, 2003. – 148 с.

6. Ільф І., Петров Є. Дванадцять стільців. Золоте теля / І. Ільф, Є. Петров. – Київ : Дніпро, 1986. – 365 с.

7. Меднікова М. Тю!: Роман-фрістайл з елементами аерофотозйомки / М. Меднікова. – Львів : Кальварія, 2003. – 228 с.

8. Пиркало С. Зелена Маргарита. Молодіжний роман / С. Пиркало. – Київ : Джерела М, 2002. – 288 с.

Свидрук Е.А. Трансформированные фразеологические единицы в текстах современных сатирических произведений // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» Том 26 (65). № 1 – С.394-397

В сатирических текстах украинской литературы, публицистике и в современном языке трансформированные фразеологизмы играют значительную роль. Наиболее распространенными являются сокращение и расширение стойких высказываний. Внутреннефразеологические приемы авторской интерпретации объединяют случаи дополнительной реализации экспрессии в самом фразеологическом контексте. Авторские трансформированные фразеологические единицы используются для создания сатирического эффекта, который достигается путем возникновения ассоциаций с первоисточником фразеологизма.

Ключевые слова: фразеологизм, трансформация, авторская интерпретация, сокращение, расширение.

Svidruk H. Transformed phraseological units in modern satirical works of literature // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. – Series: Philology. Social communications. – 2013. – Vol. 26 (65). No 1 – P.394-397

In satiric texts of Ukrainian literature, publicism and in day-to-day language the transformed phraseological units play a great role. The most widespread of them are the reduction and the expansion of set expressions. Additionally added units into the structure of phraseological unit are the intensifiers of its emotional saturation. The internal phraseological methods of author's interpretation unify the additional realization of expression in phraseological texts. Transformed phraseological units are the norm deviation and help to realize the emotional potential of the text and to demonstrate the author's attitude to the heroes and the described situations. The modification technique of prose and poetical texts quotation is of high-efficiency. The transformed phraseological unit comes into interconnection with the words, which surround it and subdue them to realization of its functions. Author's transformed phraseological units are used for creation of satirical effect, which is reached by arising of associations with the primary source of the phraseological unit, which are connected with the reader's previous experience of its phraseological unit usage in its traditional structure.

Key words: phraseologism, transformation, author's interpretation, reduction, expansion.

Поступила до редакції 15.04. 2013 р.